

روشهای تعلیم و تربیت از دیدگاه امام صادق (ع)

زهره اسماعیلیان اردستانی^۱، مهرداد کلانتری^۲

چکیده

نقش شگفت انگیز تعلیم و تربیت در زندگی انسان بر هیچ خردمندی پوشیده نیست، چرا که تعلیم و تربیت صحیح می تواند فرد را به اوج ارزشها برساند و اگر غلط افتد، وی را به سقوط می کشاند. در این راستا تعلیم و تربیت اسلامی می خواهد با جهت دادن به رشد و شکوفایی استعدادهای فطری و خدادادی، آدمی را از آن چه هست به آنچه باید باشد، هدایت کند. قرآن و بعثت رسولان و ائمه اطهار (ع) همراه با برنامه های جامع زندگی ساز و انسان ساز، به عنوان هادیان انسان از اولین روز خلقت آدم همراه وی بوده اند و دستورات و نظرات آنان به عنوان منابع اصلی هدایت و تربیت شناخته شده اند. در پژوهش حاضر با روش تحلیل اسنادی، روشهای تعلیم و تربیت از دیدگاه امام صادق (ع) مورد بررسی قرار گرفته است. جامعه آماری، شامل کلیه منابع دست اول (آثار مربوط و منتسب به امام صادق (ع)) و منابع دست دوم از منابع غنی اسلامی و احادیث و روایات از امام صادق (ع) است، همچنین نمونه گیری به شیوه هدفمند انجام شده و براین اساس از منابع فوق الذکر استفاده گردیده است. ابزار پژوهش نیز فیش برداری بوده است.

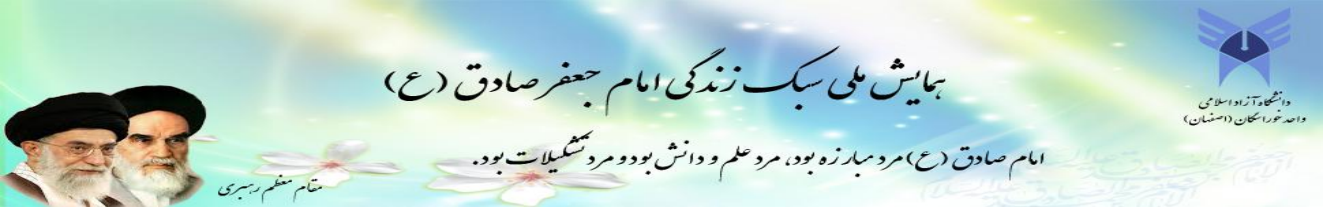
کلید واژه ها: امام صادق (ع)، روشهای تعلیم و تربیت.

مقدمه

تعلیم و تربیت از ابتدایی ترین و اساسی ترین نیازهای زندگی بشری است. تنها در پرتو تعلیم و تربیت صحیح است که انسان به عنوان موجودی هدفمند و اندیشه ورز به اهداف و آرمانهای خود دست می یابد (کاردان و همکاران، ۱۳۸۶). انسان، شگفت انگیزترین مخلوق خداوند و والاترین نشانه قدرت حق است.

^۱ - دانشجوی دکتری روانشناسی، دانشگاه اصفهان.

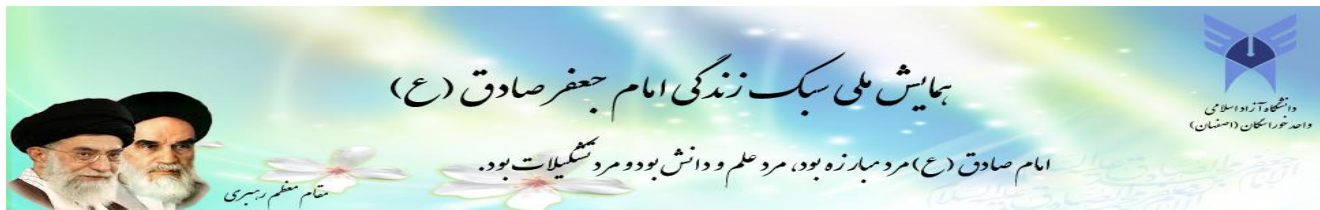
^۲ - دانشیار گروه روانشناسی، دانشگاه اصفهان.

انسان، مستعد اتصاف به صفات و کمالات الهی است و آفریده شده است تا به مقام خلیفه الهی برسد و این سیر جز با تعلیم و تربیت حقیقی میسر نمی شود. بی گمان بهترین روش تعلیم و تربیت که مبتنی بر شناخت حقیقت انسان و همه نیازهای روحی و روانی اوست، راهی است که از ناحیه وحی و مربی همه عالم ارائه شود. چنانکه قرآن کریم آیین خود را بهترین آیین تربیت برای کل بشر معرفی کرده است و می فرماید "ان هذا القرآن یهدی للتی هی اقوم" (السراء، ۹). "حقاً که این قرآن، به راهی که استوارترین راههاست هدایت می کند". آئین مقدس اسلام روشهای خاصی را برای تربیت انسان ارائه نموده است که بطور کامل در قرآن، سنت و احادیث ذکر شده است. از جمله اینکه خداوند سبحان در اولین آیات قرآن کریم که برحضرت محمد (ص) نازل کرد بر خواندن و تعلیم و تربیت تأکید فرمود: "اقرا باسم ربك الذی خلق، خلق الانسان من علق، اقرأ وربك الاكرم، الذی علم بالقلم، علم الانسان ما لم یعلم" (العلق، ۶-۱). در اهمیت تربیت در اسلام همین بس که در قرآن مجید یکی از اهداف عالیّه بعثت پیامبران به عنوان تزکیه (تربیت) نام برده شده است. همچنین بیش از هزار مرتبه خدای متعال با عنوان (رب) و صدها مرتبه با صفت (عالم) و (علیم) ذکر شده است.

اصول، اهداف و روشهای بکار برده شده در قرآن و گفتار ائمه اطهار (ع) در مورد تعلیم و تربیت انسانها، بی شک با سعادت دنیوی و اخروی همراه بوده و در هر زمان می توان از آن بهره مند شد. اهتمام امام صادق (ع) به تعلیم و تربیت شاگردانی بالغ بر چهارهزار نفر، خود دال بر اهمیت این نکته می باشد که منشأ همه تباهی و فسادها، ضعف جایگاه تعلیم و تربیت در زندگی و اجتماعی است.

در زمینه تعلیم و تربیت در اسلام در میان پژوهشگران تحقیقاتی صورت گرفته است، از جمله: شکریان دهکردی (۱۳۸۶) در تحقیق خود با عنوان "فلسفه تعلیم و تربیت در اسلام" عنوان می دارد که برای ایجاد یک جامعه سالم و متخلق به اخلاق اسلامی، نیاز به یک نظام آموزشی زنده و متریقی است که انسانهای آزاد، خلاق و تلاشگر پرورش دهد. دلشاد تهرانی (۱۳۸۰) در کتاب سیری در تعلیم و تربیت اسلامی، اهداف تربیت اسلامی را رابطه انسان با خدا، رابطه انسان با خود، رابطه انسان با جامعه، رابطه انسان با تاریخ را برمی شمارد. حسینی میرصفی (۱۳۸۱) در تحقیق خود شیوه مناظرات انبیاء و امام صادق (ع) را مورد بحث و تحلیل قرار داده است و شیوه های مناظره امام صادق (ع) را به عنوان یکی از بهترین نمونه های عینی برای محققان و

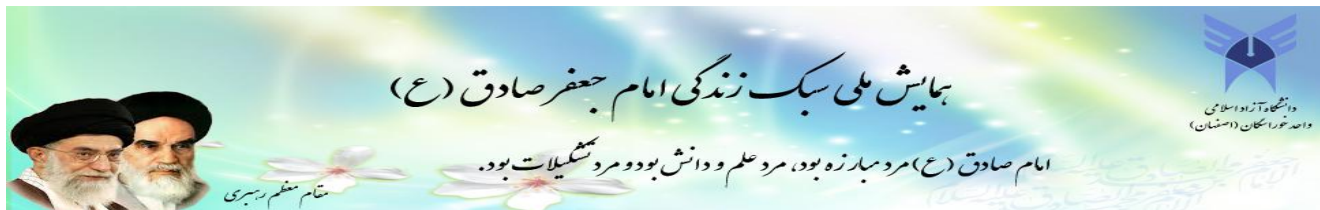
مبلغان دینی عنوان می کنند. احمدی (۱۳۸۴) درباره روشهای تربیت در اسلام، داشتن الگو و سرمشق برای تربیت، تمرین، تکرار و عادت دادن، موعظه، نصیحت، امر به معروف و نهی از منکر، انذار، بیان قصص انبیاء، دعا و نیایش، توبه و بازگشت را براساس آیات قرآن و احادیث استخراج نموده است. در این پژوهش نیز سعی شده است شیوه های مختلف تعلیم و تربیت از نظر امام صادق (ع) مورد نظر قرار گیرد.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر از نوع تحلیل اسنادی بوده که با بررسی احوال، آثار، بیان اقوال و احادیث امام صادق (ع) به استخراج روشهای تعلیم و تربیت از دیدگاه آن امام بزرگوار پرداخته است. جامعه تحقیق شامل کلیه منابع دست اول (آثار مربوط و منتسب به امام صادق (ع)) و منابع دست دوم (از منابع غنی اسلامی، احادیث، روایات و اقوال منقول از امام صادق (ع) است که در نشریات و سایت های اینترنتی مذهبی و پژوهش ها و تحقیقات مرتبط به موضوع تحقیق موجود می باشد).

روشهای تعلیم و تربیت از منظر امام صادق (ع)

تعلیم و تربیت فرزند از بنیادی ترین مسائل بشمار می رود و سنگ زیریرین تربیت های بعدی است. اسلام نیز بر تربیت در دوران کودکی تأکید فراوان داشته، آن را از جمله وظایف والدین و در شمار حقوق فرزندان می داند (حسینی زاده، ۱۳۸۹). معصومان (ع) نیز در روایات متعددی بر ضرورت اهمیت تربیت در این دوران تأکید کرده اند از جمله: امام صادق (ع) سه حق را بر پدر لازم می داند که یکی از آنها جدیت در تربیت اوست "تجب للولد علی والده ثلاث خصال، اختیاره لوالدنه و تحسین اسمه و المبالغه فی تادیبه" "فرزند بر پدر سه حق دارد، انتخاب مادر مناسب برای او، نام نیک نهادن بر او و جدیت در تربیت او" (مجلسی، ۱۴۰۳). در روایت دیگر امام صادق (ع) می فرماید "گفتار و سخنان حضرت رسول (ص) و ما ائمه را به نوجوانان خود بیاموزید و در انجام این وظیفه تسریع کنید پیش از آنکه مخالفین گمراه بر شما پیشی گیرند و سخنان نادرست خویش را در ضمیر پاک کودکان و نوجوانان شما جای دهند و گمراهشان سازند" (کلینی، ۱۳۸۲).

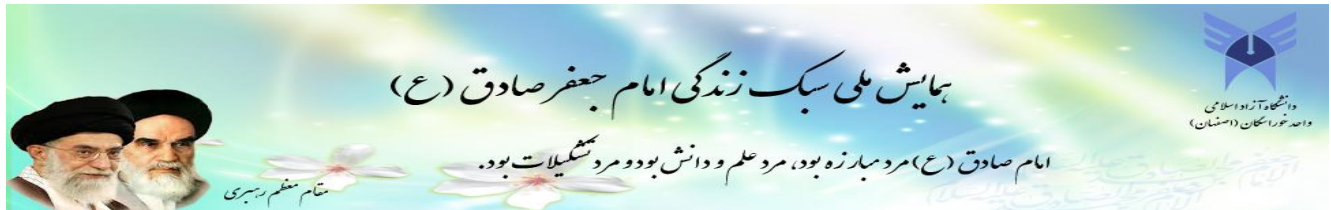
امام صادق (ع) در مورد اهمیت روش می فرماید: "العامل علی غیر بصیره کالسائر علی غیر طریق فلا تزیده سرعه السیر الا بعمل کانوا دعاه للناس با اعمالکم ولا تکنوا دعاه بالسننکم" "کسی که بدون بصیرت و دانایی به کاری دست زند، مانند مسافری است که در بیراهه می رود، هر قدر بر سرعت خود می افزاید، به همان نسبت از جاده دورتر می شود" (حسینی، ۱۳۷۹). در زیر به برخی از روشهای تعلیم و تربیت از نظر این بزرگوار اشاره می گردد:

- روش مهرورزی

بی تردید یکی از اساسی ترین نیازهای انسان، نیاز به محبت است. براساس تعالیم قرآن، تعلیم و تربیت باید با محبت، رحمت و مهربانی همراه باشد "رب العالمین الرحمن الرحیم" (الفاتحه، ۱). سیره عملی و احادیث پیشوایان معصوم (ع) نیز نشان دهنده توجه ویژه مکتب تربیتی اسلام به این اصل مهم است. در این زمینه امام صادق (ع) می فرماید "حضرت موسی از خدای متعال سؤال کرد: افضل اعمال چیست؟ فرمود: دوست داشتن فرزندان از بهترین اعمال است" (محدث نوری، ۱۴۰۸). بنابراین زبان ارتباط با انسانها به ویژه کودکان، زبان محبت است و با خشونت و بی محبتی نمی توان کسی را تعلیم داد یا تربیت کرد، برای تعلیم و تربیت پذیر بودن، مربی باید به مربی اعتماد کند و از او حرف شنوی داشته باشد و آن هم جز در سایه محبت ایجاد نمی شود.

- روش موعظه

از جمله روشهایی که خداوند برای تربیت آدمیان به آنها سفارش کرده، روش موعظه است، چنانکه پیامبر گرامی اسلام (ص) را فرمان می دهد که مردم را با موعظه ای نیکو به دین و راه خدا بخواند "ادع الی سبیل ربک بالحکمه و الموعظه الحسنه" (النحل، ۱۲۵). موعظه سختی و قساوت را از دل می شوید، خشم و شهوت را فرو می نشاند، هواهای نفس را تسکین می دهد، دل را صفا و جلا می بخشد و آدمی را آماده

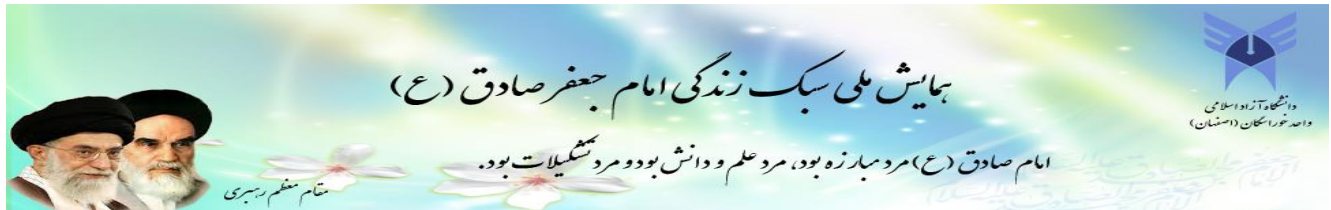

اتصاف به کمال الهی می کند " یا ایها الناس قد جاءکم موعظه من ربکم و شفاء لما فی صدور و هدی و رحمہ للمومنین " (یونس، ۵۷).

موعظه یکی از روشهای تربیتی سودمند است که اولیاء و مربیان می توانند از آن استفاده کنند به شرط این که آداب پند دادن را بدانند تا موعظه آنان موعظه حسنه باشد. برخی از این آداب عبارتند از اینکه واعظ، گفتار و عملش یکسان باشد، موعظه در خفا و به صورت خصوصی بر فرد القاء شود، بهتر است موعظه کوتاه، رسا و بلیغ، سنجیده و متناسب با شرایط شنونده باشد، باید گام به گام باشد و مهمتر اینکه با کمال نرمی و مدارا و به صورت خیرخواهی و دلسوزی انجام گیرد (امینی، ۱۳۸۷). در این باره از امام صادق (ع) روایت شده که "چون عالم به علم خود عمل نکند، موعظه اش از روی دلها چنان بلغزد و فرو افتد که دانه باران از روی تخته سنگ صاف" (مجلسی، ۱۴۰۳).

- روش تفکر و تعقل

عقل والاترین گوهر وجود آدمی و منشأ صلاح و سامان و خیر و خوبی است. از این رو بیشترین روش تربیتی باید در این جهت باشد که این گوهر والا به درستی شکوفا گردد. در آیات ۱۷ و ۱۸ سوره زمر می خوانیم "فبشر عبادالذین یستمعون القول فیتبعون احسنه اولئک الذین هدینم الله و اولئک هم اولوالالباب" "بندگان من را نوید بده، آنان که سخنان را استماع می کنند و بعد از نیکوترین آنها پیروی می کنند، آنها را هدایت یافتگان خدا و آنانند صاحبان عقل". کاربرد روش عقلانی در نظام فکری اسلام جایگاه مهمی دارد. به کارگیری قدرت تعقل و تفکر به عنوان ابزار معرفت صحیح و هدایت گر انسان به سوی پیشرفت و تعالی است. به عبارت دیگر، اساس تمام پیشرفتهای مادی و معنوی بشر در طول تاریخ، اندیشه و تعقل بوده است. امام صادق (ع) نیز در سیره رفتاری و عملی خود برای اندیشه و تفکر ارزش والایی قایل بودند و در این زمینه فرموده است "کسی که در دین خدا اندیشه نکند، امید خیری در او نیست". همچنین در منزلت ابوذر غفاری می فرماید "کان اکثر عباده ابی ذر التفکر و الاعتبار" "بیشترین عبادت ابوذر، اندیشه و عبرت اندوزی بود".

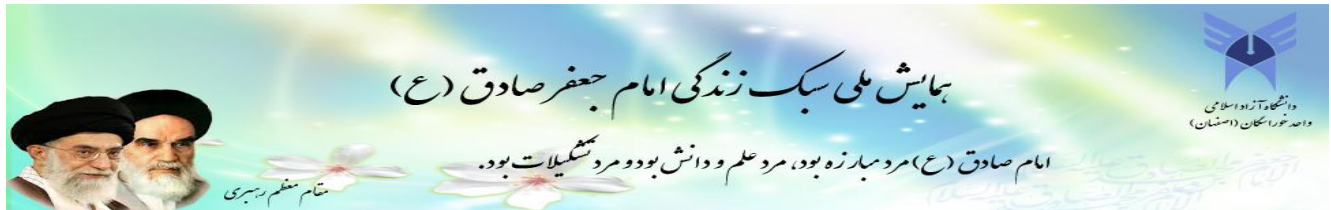
امام صادق (ع) بدترین مصیبت را بی عقلی دانسته اند "اذا اراد الله ان یزید من عبد یخمه کان اول ما ینعیه منه عقله" "وقتی خداوند بخواهد نعمتی را از بنده ای بگیرد اولین چیزی که در او تغییر خواهد داد، عقل اوست است" (محمّدی ری شهری، ۱۳۸۴). همچنین اولالباب (خردمندان) را اهل تفکر معرفی کرده و فرموده است: "ان اولی الالباب الذین عملوا بالفکره" "همانا اولوالالباب (خردمندان) آنانند که تفکر می کنند" (دلشاد تهرانی، ۱۳۸۲)

- روش تذکر

واژه ذکر به معنای یادآوری است. یکی از راههای نجات انسان، متذکر شدن او به حقیقت وجودی اش و رجوع دادن وی به معارف و حقایقی است که بر طبق سرشت اوست. آدمی به سبب فرو رفتن در تاریکی های مرتبه حیوانی و گرفتار شدن در بندهای دنیایی، دچار غفلت از یاد بردن حق و فراموش کردن حقیقت هستی می شود، در این صورت متصف به صفات شیطانی می شود و همه کجی ها و ناراستی ها و تباهی ها از اینجا برمی خیزد. در این حالت راه نجات انسان متذکر شدن او به حقیقتش و رجوع دادن وی به مکارم اخلاقی است. لذا قرآن کریم کتاب ذکر است و پیامبر اکرم (ص) تذکر دهنده حقایق. خدای متعال در این خصوص می فرماید: "ولا تکنونوا کالذین نسوا الله فانساهم انفسهم اولئک هم الفاسقون" (الحشر، ۱۹) "و چون کسانی مباشید که خدا را فراموش کرده اند و او نیز آنها را دچار خود فراموشی کرده است اینان بدکاران نافرمانند".

- امر به معروف و نهی از منکر

انسان موجودی است اجتماعی و سرنوشتش با سرنوشت جامعه ای که در آن زندگی می کند ارتباط دارد. از اینرو اسلام به عنوان یک دین کامل و جامع، زندگی انسان را مورد توجه خاص قرار داده و برای سلامت جامعه و ایجاد محیط مناسب برای تکامل افراد و اجرای برنامه سعادت بخش خود، مسئولیتی مشترک به نام امر به معروف و نهی از منکر را برای عموم در نظر گرفته است (عبدالمحمدی، ۱۳۸۵).

امر به معروف عبارتست از طلب و درخواست انجام امور خیر و نیک و جزو واجبات دین است. امر به معروف تنها با گفتار عملی نمی شود و لازم است با عمل توأم باشد زیرا خداوند در قرآن تأکید شدید دارد که "کبر مقتا عندالله ان تقولوا ما لا تعلمون" (الصف، ۳) "نزد خداوند به شدت موجب خشم است که چیزی را که می گوئید خود به آن عمل نمی کنید". وقتی امر به معروف توأم با عمل باشد و زبان و عمل با هم هماهنگ باشند، در ذهن شنونده تأثیر فراوانی خواهد گذاشت. همچنین نهی از منکر یعنی منع کردن از اعمال نامشروع (معین، ۱۳۸۷)، به عنوان یک روش تربیتی برای جلوگیری از سقوط فرد و افتادن در مهلکات است.

امر به معروف و نهی از منکر اگر درست اجرا شود یکی از بهترین و مؤثرترین روشهای تربیت و اصلاح افراد خواهد بود. این فرضیه مهم الهی دارای احکام و مسایل فراوانی است. قرآن کریم می فرماید "کنتم خیر امه اخر اخرجت للناس تأمرون بالمعروف و تنهون عن المنکر و تؤمنون بالله" (آل عمران، ۱۱۰) "شما نیکوترین امتی هستید که بر آن قیام کردند تا مردم را به نیکوکاری وادار کنند و از بدکاری باز دارند و به خدا ایمان آورند". امام صادق (ع) در این خصوص می فرماید "کسی باید امر به معروف و نهی از منکر کند که سه خصلت داشته باشد: ۱- به آنچه امر به معروف و نهی از منکر می کند دانا باشد، ۲- به جا امر و نهی کند و ۳- با مدارا نهی کند (کمپانی، ۱۳۵۲).

- روش تکریم

بزرگداشت و احترام به شخصیت، برای هر انسانی یک نیاز طبیعی است و می توان آنرا به عنوان یک روش تربیتی به شمار آورد که در پرورش سایر صفات نیک و جلوگیری از صفات بد می توان از آن استفاده نمود (حسینی زاده، ۱۳۸۹). یکی از شیوه های تربیتی اسلام نیز تکریم شخصیت است. خداوند موضوع تربیت را که انسان باشد، به صفت کرامت ستوده است "و لقد کرمنابنی ءادم" (الاسراء، ۷۰). همه انسانها از دیدگاه قرآن دارای کرامت ذاتی اند. چرا که انسان موجود برگزیده الهی است که خداوند او را نسبت به سایر موجودات عالم، کرامت بخشیده و در میان موجودات جهان از مواهب، تواناییها، ظرفیتها و قابلیت های خاصی برخوردار کرده است. بنابراین از دیدگاه قرآن، انسان در آفرینش، به طور بالقوه، موجودی کریم است و

مسجد فرشتگان، پس در نظام تعلیم و تربیت قرآن، هر کس باید به خود و دیگران با این دید نگاه کند و ارزش خود و کرامت ذاتی خود را بداند. بنابراین باید والدین و مربیان در امر تربیت فرزندان و شاگردان خود به گونه ای باشند که موجب تکریم منزلت آنها شوند تا امر تعلیم و تربیت به درستی مهیا گردد. امام صادق (ع) در این خصوص می فرمایند: "لذہ ما فی النداء ازال تعب العبادہ و العناء" "لذتی که در خطابه‌های الهی احساس می شود رنج عبادت و سختی تکلیف را ذایل می کند".

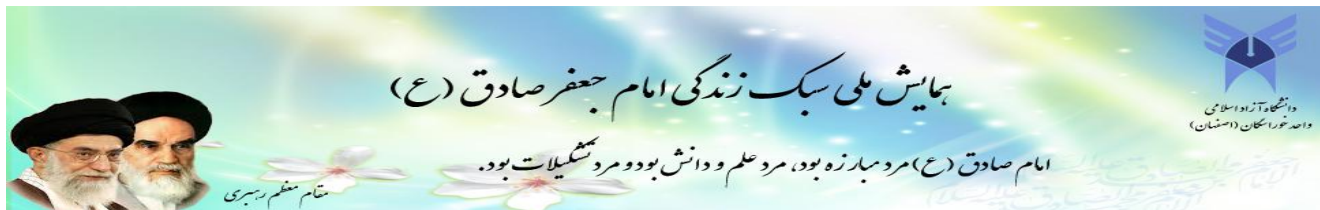
- روش تغافل

تغافل یعنی آدمی چیزی را بداند و از آن آگاه باشد ولی با اراده و به طور عمد، خود را غافل نشان دهد به طوری که وانمود کند که از آن بی اطلاع است. این عمل اگر به جا و به شکل صحیح انجام پذیرد، از نظر اخلاقی بسیار پسندیده و ممدوح است، روشی که در آن مربی سعی می کند در صورت وجود ضعف هایی در تربی، از آن درگذرد تا عزت نفس او حفظ شود (حسینی زاده، ۱۳۸۹). در روایات هم به اهمیت تغافل اشاره شده است "صلاح حال التغایش التعايش ملاء مکین ثلثاه فطنه و ثلثه تغافل" "صلاح زندگی جمعی و روابط متقابل، چون محتوای پیمانه ای است که دو سوم آن زیرکی و یک سوم آن تغافل است". بنابراین تغافل والدین و مربیان اگر به جا و صحیح باشد، نتیجه مثبت می دهد.

- روش ارائه الگو

روش ارائه الگو به سبب گرایش ذاتی انسان به الگوگیری، روشی بسیار مؤثر و سریع در تعلیم و تربیت است. در این باره بهترین الگو از نظر قرآن، پیامبر اکرم (ص) است "لقد کان لکم رسول الله اسوه حسنه" (احزاب، ۲۱) "قطعاً برای شما در رفتار رسول خدا مایه اقتدا و سرمشق زندگی است".

تربیت ابتدایی انسان به طور طبیعی با روش الگویی شکل می گیرد. کودک در چند سال نخست زندگی خود، همه کارهایش را از الگوهای پیرامون خود که در درجه اول، پدر و مادر او هستند، الگو برداری می کند

(دلشاد تهرانی، ۱۳۸۲). پس از والدین، شخصیت هایی که دارای نفوذ معنوی اند مانند معلم، نقش الگویی به سزایی در تربیت کودک دارند. از نظر قرآن کریم نیز روش الگویی بهترین وسیله برای انگیزه بخشیدن، جهت دادن و هدایت متربیان است. از طریق ارائه الگو به سرعت می توان مطالب مورد نیاز را به کودکان و نوجوانان یاد داد. مسأله مهم این است که الگو باید کامل و نمونه آداب و اخلاق باشد در غیر این صورت نتیجه عکس می دهد و موجب بد آموزی در فرد می شود. در این روش تربیتی به جای اینکه مربی خود را به مربی نزدیک کند این مربی است که خود را به مربی نزدیک می سازد (رشیدپور، ۱۳۸۶).

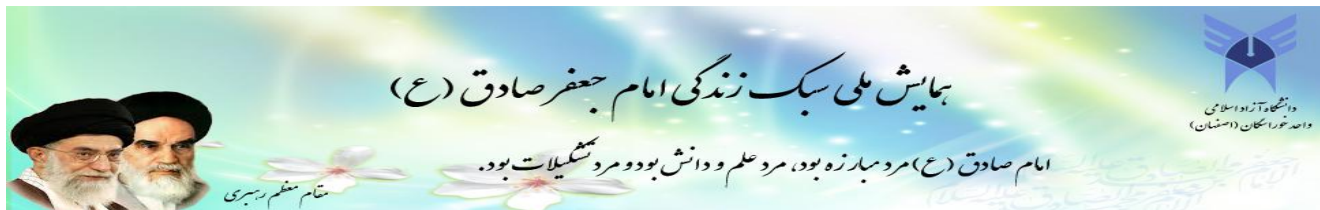
امام صادق (ع) در تفسیر آیه "لیلوکم ایکم احسن عملا" می فرماید "منظور این است که مهم نیست که چه کسی بیشتر عمل می کند بلکه مراد آن است که چه کسی بهتر عمل می کند و صحت عمل، تنها از خشیت الهی و نیت صادقانه است".

- روش دعا

در نظام تعلیم و تربیت اسلامی، دعا نه تنها جبران کننده ضعف انسانی نیست، بلکه تقویت کننده قدرت انسانی و ادامه دهنده کار مثبت و تلاش سازنده فرد در ساختن زندگی فردی و اجتماعی است. عمده ترین نتایج حقیقت دعا که یک ابزار تربیتی پر قدرت به شمار می رود، عبارتند از: دعا از ابزارهای مهم خودشناسی و خداشناسی، عامل پالایش شخصیت، تلقین به نفس، اتکا به عظمت و قدرت لایتناهی خداوند، مایه آرامش و سکون، امید و نشاط، عزت و کرامت، و شناخت بهترین درخواستها از بارگاه الهی است.

امام صادق (ع) در خصوص اهمیت دعا فرمودند "علیک بالدعا فانه سفاء من کل داء" "بر تو باد به دعا زیرا آن درمان هر دردی است". همچنین می فرمایند "ان الله عزوجل لیدفع بالدعا الامر الذی علمه" "خدای عزوجل هر آینه دفع کند بوسیله دعا آن چیزی را که می داند".

- روش آموزش عینی و عملی

تکیه گاه تعلیم و تربیت اسلامی عمل است. سرنوشت انسان را عمل او مشخص می کند. قرآن کریم در این خصوص می فرماید "لم تقولون مالا تفعلون" (الصف، ۲). امام صادق (ع) نیز در این خصوص می فرماید: "دعوت کننده مردم با اعمال خود باشید و نه صرفاً دعوت کننده با زبانتان" (صادقی پور، ۱۳۸۸).

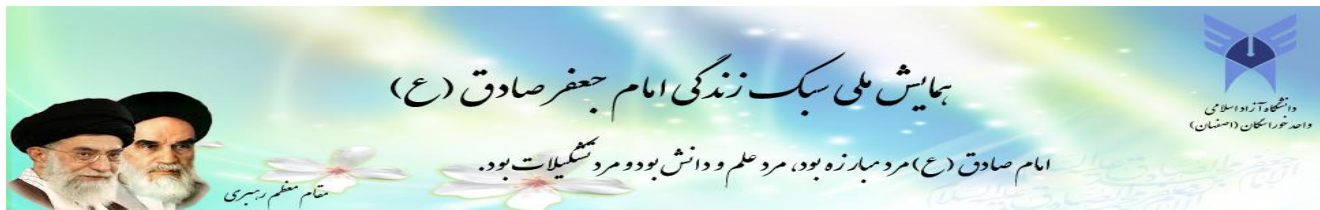
تعلیم و تربیت گاهی در تدریس و بیان تجلی می یابد و گاهی در رفتار معلم و مربی. به مراتب آموزش عملی در اثرگذاری، نقش مهمتری دارد. آموزش عملی چون با حواس انسان سروکار دارد، تأثیر عمیق تر و ماندگارتری دارد. از اینرو اگر مسائلی را که به صورت نظری می توان آموزش داد، به صورت عملی نیز آموزش داده شود، انتقال آموزش بهتر صورت می گیرد و اثر آن ماندگارتر است (حسینی زاده، ۱۳۸۲).

امام صادق (ع) در این خصوص می فرماید "علمای راستین سعی در بکارگیری دانش خود دارند ولی سفیهان در پی یادگیری و بازگو کردن برای دیگران هستند" و در روایت دیگر می فرمایند "روایت کنندگان بسیارند و رعایت کنندگان کم" و یا در جای دیگر می فرماید "هر علمی وبال عالم است مگر علمی که بدان عمل شود" (مجلسی، ۱۴۰۳).

- روش مدارا

رفق و مدارا به این معناست که مربی با متربیان خود به گونه ای رفتار کند که آنان را با زیبایی و نرمی، به سوی اهداف مورد نظرش هدایت کند. ملایمت و مدارا، بهترین شیوه برای نرم کردن دلها و هموار ساختن جانها در مسیر تربیت است. از امام صادق (ع) روایت شده است که فرمود "من کان رفیقاً فی امره نال ما یرید من الناس" (کلینی، ۱۳۸۲) "هر کس در امور خویش ملایمت در پیش گیرد، به آن چه از مردم می خواهد می رسد". معصومان در تبیین احکام و آموزه های دین و نیز هدایت مردم به راه راست، متناسب با درک و فهم خود با آنان سخن نمی گفتند بلکه متناسب با میزان درک مخاطبان سخن می گفتند (داوودی، ۱۳۸۹).

سفارش امام صادق (ع) به پسر نعمان نیز دال بر همین نکته است "ای پسر نعمان، بنده، مومن به شمار نیاید مگر آنکه سه سنت در او یافت شود: سنتی از خدا، سنتی از رسول خدا و سنتی از امام. اما سنتی که از خدای عزوجل باید داشته باشد، همان راز پوشاندن است. سنتی که باید از پیامبر خدا داشته باشد، همان مدارا

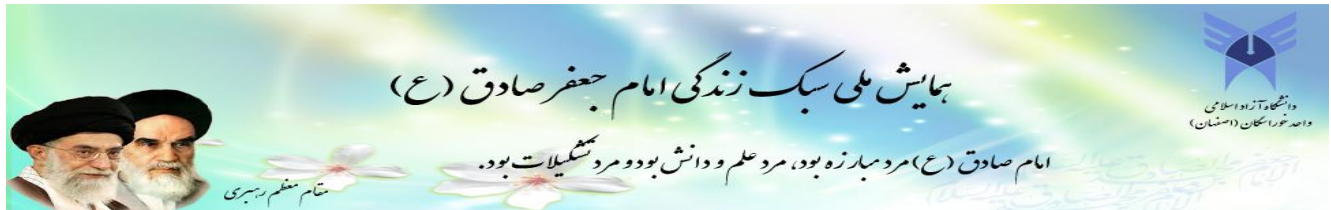
کردن با مردم و داشتن اخلاق شایسته در برخورد با آنهاست و اما سنتی که از امام باید داشته باشد، همان شکیبایی در سختی و گرفتاری است تا خداوند فرجی برساند (حرانی، ۱۳۸۳). بنابراین فعل تربیتی، رشد دهنده و سیر دهنده به سوی نیکی و از سخت گیری و خشونت به دور و بر سهل گیری و ملایمت استوار است.

- روش تشویق و تنبیه

روش تشویق و تنبیه راهی مناسب در برانگیختن انسان به سوی خیر و صلاح و بازداشتن آدمی از شر و فساد است و چنانچه این روش به درستی و براساس آداب صحیح آن به کار گرفته شود، نقشی مؤثر و مفید در تربیت و سازندگی شخصیت انسانها دارد. چنانکه خدای سبحان در قرآن کریم می فرماید "و ما نرسل المرسلین الا مبشرین و منذرین فمن ءامن و اصلح فلا خوف علیهم و لا هم یحزنون" (انعام، ۴۸) "و ما پیامبران خود را جز بشارتگر و هشدار دهنده نفرستادیم، پس کسانی که ایمان آورند و کار نیک و شایسته کنند نه بیمی بر آنان است و نه اندوهیگن شوند". بهترین زمینه برای رشد و تعالی، اعتدال بیم و امید است. از امام صادق (ع) روایت شده است که گفت " پدرم می فرمود هیچ بنده مومنی نیست مگر آنکه در دلش دو نور است: نور بیم و نور امید " (کلینی، ۱۳۷۵).

تشویق موجب می شود که انسان در انجام دادن وظایف خود بیش از پیش کوشا شود و میل به کمال در او فزونی گیرد. بنابراین موجب رضایت شخص از عملکرد خود و پیدایش شور و نشاط و رفع ملامت و کسالت او می گردد و سبب ایجاد حس توانمندی در او می شود. تشویق مانند هر امر دیگری زمانی نتیجه بخش و مثبت است که براساس آدابی درست اعمال شود که برخی از این آداب عبارتند از: تشویق به عمل و صفت نیک شخص تعلق گیرد نه به شخصیت او، باید به جا و به موقع، متناسب با میزان و نوع عمل و به اندازه باشد و نیز علت آن بر شخصی که تشویق می شود روشن باشد.

همچنین تنبیه درست و طبق آداب صحیح، روشی است مناسب برای بیدار کردن و هشیار ساختن و ادب کردن آدمی و جدا نمودن او از بدی و کجی. برخی از آداب صحیح تنبیه عبارتند از: تنبیه باید سنجیده، حساب شده، دقیق و به اندازه باشد، به عمل و صفت بد شخص تعلق گیرد نه به شخصیت او، نباید برای ارضای

خود و یا انتقام صورت گیرد، بهتر از دور از چشم دیگران و در خفا صورت گیرد و شخصی که تنبیه می شود باید نسبت به تنبیه خود توجیه شده باشد و بداند که چرا مجازات می شود..

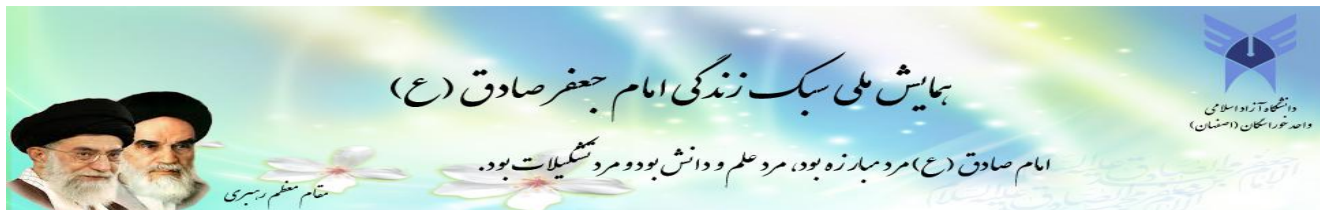
نتیجه گیری

انسان، شگفت انگیزترین مخلوق خداوند و والاترین نشانه قدرت حق است. انسان، مستعد اتصاف به صفات و کمالات الهی است و آفریده شده است تا به مقام خلیفه الهی برسد و این سیر جز با تعلیم و تربیت حقیقی میسر نمی شود. بی گمان بهترین روش تعلیم و تربیت که مبتنی بر شناخت حقیقت انسان و همه نیازهای روحی و روانی اوست، راهی است که از ناحیه وحی و مربی همه عالم ارائه شود. آئین مقدس اسلام روشهای خاصی را برای تربیت انسان ارائه نموده است که بطور کامل در قرآن، سنت و احادیث ذکر شده است. اهتمام امام صادق (ع) به تعلیم و تربیت شاگردانی بالغ بر چهارهزار نفر، خود دال بر اهمیت این نکته می باشد که منشأ همه تباهی و فسادها، ضعف جایگاه تعلیم و تربیت در زندگی و اجتماعی است. برخی از روشهای تعلیم و تربیت از نظر آن بزرگوار عبارتند از: روش مهرورزی، موعظه، تفکر و تعقل، تذکر، امر به معروف و نهی از منکر، تکریم، تغافل، ارائه الگو، دعا، آموزش عینی و عملی، مدارا و تشویق و تنبیه است که در پژوهش فوق به آنها پرداخته شد.

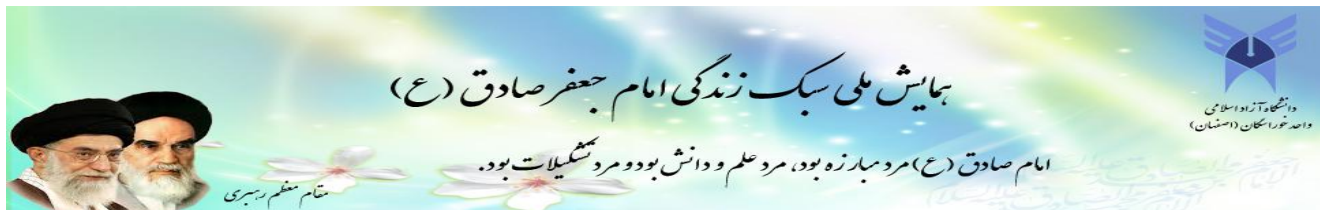
پیشنهادات

پیشنهادهای پژوهشی حاضر براساس نتایج به دست آمده از یافته های تحقیق می باشد که می تواند در هر زمان و مکان مفید واقع گردد زیرا برگرفته از کلام قرآن و ائمه اطهار (ع) بوده که برای همه مسلمان راهگشا و عامل هدایت می باشند.

- با توجه به نقش و اهمیت تعلیم و تربیت از نظر قرآن کریم و ائمه معصومین (ع) علی الخصوص امام صادق (ع) لازم است مسئولین و برنامه ریزان تربیتی در سطوح مختلف نسبت به تهیه دستورالعملها، کتابها، روشهای آموزشی و پرورشی و وسایل کمک آموزشی، اهتمام لازم را بنمایند.

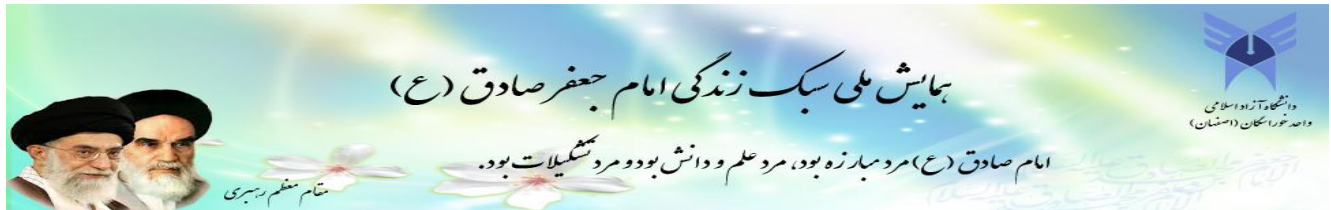

- توسط آموزش و پرورش، آموزش عالی و حوزه های علمیه، کتابهایی تحت عنوان شیوه های تربیت فرزندان از دیدگاه قرآن و روایات، تهیه و در اختیار والدین و دانش آموزان قرار گیرد.
- محققین و افرادی که در زمینه تعلیم و تربیت فعال هستند، نکات تربیتی و آموزشی قرآن و روایات را به طور موضوعی استخراج نموده تا منبعی قوی برای محققان آینده باشد.

منابع

- قرآن کریم.
- احمدی س ا. ۱۳۸۴. اصول روشهای تربیت در اسلام. چاپ پنجم. اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان.
- امینی ا. ۱۳۸۷. اسلام و تعلیم و تربیت. جلد اول. تهران: نشر انجمن اولیاء و مربیان.
- حرانی، ا، م، ۱۳۸۳. تحف العقول. ترجمه: حسن زاده. چاپ نهم. انتشارات آل علی.
- حسینی س ع ا. ۱۳۷۹. تعلیم و تربیت اسلامی: مبانی و منابع و اصول. چاپ سوم. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- حسینی زاده س ع. ۱۳۸۲. سیره تربیتی پیامبر (ص) و اهل بیت (ع). جلد چهارم: نگرشی بر آموزش با تاکید بر آموزشهای دینی. تهران: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- حسینی زاده س ع. ۱۳۸۹. سیره تربیتی پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) نگرشی بر آموزش با تأکید بر آموزش دینی. قم: سبحان.
- داوودی م. ۱۳۸۹. سیره تربیتی پیامبر (ص) و اهل بیت (ع). جلد دوم: تربیت دینی. تهران: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- دلشاد تهرانی م. ۱۳۸۰. سیری در تربیت اسلامی. چاپ چهارم. تهران: انتشارات موسسه نشر و تحقیقات ذکر.
- دلشاد تهرانی م. ۱۳۸۲. سیری در تربیت اسلامی. چاپ پنجم. تهران: دریا.
- رشیدپور م. ۱۳۸۶. آشنایی با تعلیم و تربیت اسلامی. چاپ نهم. تهران: نشر انجمن اولیاء و مربیان.
- شکریان دهکردی م. ۱۳۸۶. فلسفه تعلیم و تربیت در اسلام با تکیه بر آیات قرآن و نهج البلاغه. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.

- صادقی پور ا. ۱۳۸۸. بررسی روشهای تربیتی مستتر در آیات و روایات ائمه (ع) و کاربرد آن در تربیت. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور تهران.
- عبدالمحمدی ح. ۱۳۸۵. تفسیر موضوعی قرآن کریم. چاپ دوم. قم: انتشارات مهر امیرالمومنینعلی (ع).
- کاردان ع، اعرافی ع، پاک سرشت م، حسینی ع، ایرانی ح. ۱۳۸۶. فلسفه تعلیم و تربیت. جلد اول. چاپ هشتم. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).
- کلینی م ب ی. ۱۳۷۵. اصول کافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- کلینی م ب ی. ۱۳۸۲. فروع کافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- کمپانی ف ا. ۱۳۵۲. حضرت صادق (ع)، نشر دارالکتب الاسلامیه تهران.
- مجلسی م ب. ۱۴۰۳ ه ق. بحارالانوار. بیروت.
- محدث نوری م. ۱۴۰۸ ه ق. مستدرک الوسائل. جلد دوم. چاپ دوم. قم: موسسه آل البيت.
- محمدی ری شهری م. ۱۳۸۴. میزان الحکمه. ترجمه: ح ر شیخی. قم: دارالحدیث.
- معین م. ۱۳۸۷. فرهنگ فارسی معین. تهران: انتشارات فرهنگ نما با همکاری انتشارات آزاد.